

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΛΑΒΙΔΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ κατά ΕΛΛΑΔΑΣ

(Προσφυγή αριθ. 7973/10)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

30 Μαΐου 2013

Η παρούσα απόφαση θα καταστεί οριστική σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται από το άρθρο 44 § 2 της Σύμβασης. Μπορεί να υποστεί τυπικές διορθώσεις.

Στην υπόθεση Λαβίδα και λοιποί κατά Ελλάδας,

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (πρώτο τμήμα), συνεδριάζοντας σε τμήμα αποτελούμενο από τους:

Isabelle Berro-Lefèvre, *πρόεδρος,*

Elisabeth Steiner,

Khanlar Hajiyev,

Mirjana Lazarova Trajkovska,

Julia Laffranque,

Λινό-Αλέξανδρο Σισιλιάνο,

Erik Møse, *δικαστές,*

και τον André Wampach, *αναπληρωτή γραμματέα τμήματος.*

Αφού διασκέφθηκε σε συμβούλιο στις 7 Μαΐου 2013,

Εκδίδει την πιο κάτω απόφαση, η οποία ελήφθη την ημερομηνία αυτή:

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση έχει εισαχθεί με μία προσφυγή (αριθ. 7973/10) στρεφόμενη κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας από είκοσι τρεις Έλληνες υπηκόους, τα ονόματα των οποίων παρατίθενται στο παράρτημα («οι προσφεύγοντες»), οι οποίοι προσέφυγαν ενώπιον του Δικαστηρίου στις 7 Ιανουαρίου 2010 δυνάμει του άρθρου 34 της Σύμβασης για την προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση»).

2. Οι προσφεύγοντες εκπροσωπήθηκαν από μία μη κυβερνητική οργάνωση, το Ελληνικό Παρατηρητήριο Συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ), το οποίο έχει την έδρα του στα Γλυκά Νερά. Η ελληνική κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») εκπροσωπήθηκε από τους απεσταλμένους του αντιπροσώπου της, κυρία Β. Πελέκου και κύριο Ι. Μπακόπουλο, παρέδρους του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

3. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται ειδικότερα για παραβίαση του άρθρου 14 της Σύμβασης, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου αριθ.1 της Σύμβασης.

4. Στις 21 Οκτωβρίου 2011, η προσφυγή κοινοποιήθηκε στην Κυβέρνηση. Όπως επιτρέπει το άρθρο 29 § 1 της Σύμβασης, αποφασίσθηκε επιπλέον να αποφανθεί το τμήμα συγχρόνως επί του παραδεκτού και επί της ουσίας της υπόθεσης.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

I. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ

A. Επισκόπηση του πληθυσμού Ρομά της κοινότητας Σοφάδων και του 4^{ου} δημόσιου δημοτικού σχολείου

5. Η πόλη των Σοφάδων βρίσκεται στο νομό Θεσσαλίας, στο κέντρο της δυτικής Ελλάδας. Κατά την Κυβέρνηση, σχεδόν το ήμισυ του τοπικού πληθυσμού, 3.000 άτομα περίπου, είναι καταγωγής Ρομά και κατοικούν σε έναν οικισμό γνωστό ως νέος συνοικισμός Ρομά «Νέα Ζωή». Κατά τους προσφεύγοντες, 84 οικογένειες κατοικούν στο νέο συνοικισμό και 300 οικογένειες συνεχίζουν να κατοικούν στον παλιό συνοικισμό.

6. Κατά την περίοδο των πραγματικών περιστατικών, στους Σοφάδες λειτουργούσαν τέσσερα δημόσια δημοτικά σχολεία η διαχείριση των οποίων ήταν ευθύνη του δήμου. Ένα από αυτά, το 4^ο δημοτικό σχολείο, είχε ιδρυθεί το 1986 με το υπ' αριθ. 146 προεδρικό διάταγμα της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 1986. Το 1996, είχε κατασκευασθεί ένα νέο κτίριο. Επιπλέον των δώδεκα αιθουσών μαθημάτων, το σχολείο διέθετε αίθουσα γυμναστικής, αίθουσα υπολογιστών και αυλή. Το σχολείο αυτό είχε κατασκευασθεί στον παλιό συνοικισμό της κοινότητας Ρομά και βρισκόταν πλησίον και στο νέο συνοικισμό «Νέα Ζωή», ο οποίος τοποθετήθηκε ως εκ τούτου στην περιφέρεια αυτού του σχολείου βάσει του σχολικού χάρτη (απόφαση της 14^{ης} Αυγούστου 2008 του προϊσταμένου πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης Καρδίτσας).

7. Κατά την Κυβέρνηση, ο αριθμός των εγγεγραμμένων μαθητών για το σχολικό έτος 2009-2010 ανερχόταν σε 511 και, στο τέλος του σχολικού

έτους, 127 μαθητές είχαν ολοκληρώσει τις πρωτοβάθμιες σπουδές τους σε αυτό το σχολείο.

8. Οι προσφεύγοντες αμφισβητούν αυτούς τους αριθμούς. Υποστηρίζουν ότι, κάθε έτος, περίπου 200 μαθητές ήταν εγγεγραμμένοι στο 4^ο σχολείο αλλά δεν παρακολουθούσαν τα μαθήματα λόγω έλλειψης θέσεων. Διευκρινίζουν επίσης ότι οι μαθητές Ρομά που κατοικούσαν στο νέο συνοικισμό, ο οποίος βρισκόταν κατ'αυτούς στην περιφέρεια του 1^{ου} σχολείου, δεν μπορούσαν να εγγραφούν σε αυτό και ότι μεταφέρονταν με λεωφορείο στο 4^ο σχολείο, το οποίο απείχε 2,5 χιλιόμετρα, και όχι στο 1^ο το οποίο απείχε 2,4 χιλιόμετρα.

9. Κατόπιν της συγχώνευσης που έγινε το 2011, τρία δημοτικά σχολεία λειτουργούν επί του παρόντος στους Σοφάδες: το 1^ο σχολείο με έξι τάξεις και 89 μαθητές, το 2^ο με 12 τάξεις και 193 μαθητές και το 4^ο με δώδεκα τάξεις και 550 μαθητές, εκ των οποίων –σύμφωνα με τους προσφεύγοντες- μόνο 250 παρακολουθούν ανελλιπώς τα μαθήματα.

B. Η φοίτηση των προσφευγόντων μαθητών κατά το έτος 2009-2010

10. Δεκαπέντε από τους προσφεύγοντες, οι οποίοι κατοικούν όλοι στο νέο συνοικισμό, είναι παιδιά τα οποία βρίσκονταν σε ηλικία υποχρεωτικής φοίτησης κατά την περίοδο 2009-2010 και οι οκτώ υπόλοιποι είναι οι γονείς τους. Εκτός από μία μαθήτρια νηπιαγωγείου, οι υπόλοιποι μαθητές ήταν εγγεγραμμένοι στις διάφορες τάξεις ως εξής: επτά στην πρώτη, τρεις στη δεύτερα, ένας στην τρίτη, δύο στην τετάρτη και δύο στην έκτη.

11. Με εξαίρεση τον Χαράλαμπο Καλλιώρα και τη Δήμητρα Καλλιώρα, των οποίων η πρωτοβάθμια φοίτηση ολοκληρώθηκε το 2009-2010, και τη Βασιλική-Μαρία Καλλιώρα, η οποία, κατόπιν αιτήματος των γονιών της, εγγράφηκε για το 2010-2011 στο 2^ο σχολείο Σοφάδων, το σύνολο των μαθητών συνέχισαν να φοιτούν στο 4^ο σχολείο.

12. Κατά την Κυβέρνηση, κανένας από τους ενδιαφερόμενους γονείς, εξαιρουμένων εκείνων της Βασιλικής-Μαρίας Καλλιώρας, δεν ζήτησε από τη διεύθυνση του 4^{ου} σχολείου ούτε από τη διεύθυνση

πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της Καρδίτσας τη μεταφορά των παιδιών τους σε άλλο σχολείο της περιοχής για την περίοδο 2009-2010 ή μεταγενέστερα. Ο ειδικός γραμματέας διαπολιτισμικής εκπαίδευσης του υπουργείου Παιδείας επιβεβαίωσε, στην από 19 Δεκεμβρίου 2011 επιστολή του προς την Κυβέρνηση, ότι δεν είχε λάβει τέτοιες αιτήσεις.

13. Στις 21 Μαΐου 2009, αντιπροσωπεία του ΕΠΣΕ μετέβη στο νέο συνοικισμό Ρομά και στο 4^ο σχολείο. Στις 30 Μαΐου και 20 Ιουλίου 2009 αντίστοιχα, η αντιπροσωπεία απηύθυνε επιστολή προς το κύριο Σ.Β., ειδικό γραμματέα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης του υπουργείου Παιδείας, και στον κύριο Α.Σ., υπουργό Παιδείας. Η επιστολή αυτή είχε ως εξής:

«Στο θεωρούμενο από την πολιτεία αλλά και κάθε άλλο φορέα πρότυπο Νέο Οικισμό Σοφάδων, όπου κτίσθηκαν για τους Ρομά σπίτια 140 τ.μ., τα παιδιά δεν πηγαίνουν στο κατά νόμο πλησιέστερο 1ο Δημοτικό Σχολείο Σοφάδων, αλλά στο ευρισκόμενο στον Παλαιό Οικισμό Ρομά 4ο Δημοτικό Σχολείο Σοφάδων που λειτουργεί αποκλειστικά με μαθητές και μαθήτριες Ρομά, ενώ μη Ρομά παιδιά που μένουν πιο κοντά στο 4ο Δημοτικό Σχολείο Σοφάδων πηγαίνουν στο 1ο Δημοτικό Σχολείο Σοφάδων. Υπάρχει δηλαδή συνειδητός εθνοτικός διαχωρισμός των παιδιών κατά παράβαση τόσο της ελληνικής νομοθεσίας όσο και των διεθνών συμβάσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα και ειδικότερα της ΕΣΔΑ όπως αυτή ερμηνεύεται στην υπόθεση *Σαμπάνης κατά Ελλάδας* (...).

Τα παιδιά Ρομά (...) έχουν το δικαίωμα να πηγαίνουν στο σχολείο που είναι πλησιέστερο στον τόπο διαμονής τους και όχι «σε αμιγή σχολεία για τσιγγάνους μαθητές». Στην τελευταία κατηγορία ανήκουν το 4ο Δημοτικό Σχολείο Σοφάδων και το 12ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου, που είναι μακρύτερα από τον τόπο κατοικίας των Ρομά από ότι το 1ο Δημοτικό Σχολείο Σοφάδων και το 10ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου. Επίσης, η εκπαίδευση σε αυτά τα «αμιγή σχολεία» είναι είτε υποβαθμισμένη είτε ανύπαρκτη. Η δε υποχρεωτική εκπαίδευση είναι υποχρέωση όχι μόνο για τους γονείς αλλά και για την πολιτεία, η οποία οφείλει να την εξασφαλίζει

ακόμα και αν ολιγορούν οι γονείς και να παρέχει την απαιτούμενη επιμόρφωση και στήριξη των εκπαιδευτικών και των γονέων. (...)

Δικαίωμα άμεσης πρόσβασης από το Σεπτέμβριο 2009 σε παρόμοια προγράμματα (με εκείνα που υπάρχουν για τα παιδιά μουσουλμανικής καταγωγής) θεωρούμε πως έχουν και οι Χριστιανοί Ρομά από τον Εχέδωρο, τους Σοφάδες, τον Ασπρόπυργο και τα Σπάτα, ώστε να ελαχιστοποιηθεί η διαρροή, παράλληλα με την ένταξή τους στα από το νόμο προβλεπόμενα εγγύτερα σχολεία που δεν θα είναι «αμιγή σχολεία για τσιγγάνους μαθητές» (...)

14. Καμία απάντηση δε δόθηκε στην επιστολή.

15. Στις 27 Αυγούστου 2009, το ΕΠΣΕ απηύθυνε επιστολή και στον Συνήγορο του Πολίτη χωρίς να υπάρξει οποιαδήποτε αντίδραση.

16. Οι προσφεύγοντες γονείς υποστηρίζουν ότι, σε μία ημερομηνία που δεν προσδιορίζεται εντός του Σεπτεμβρίου του 2009, ζήτησαν από τον διευθυντή του 1^{ου} δημοτικού σχολείου Σοφάδων να αποδεχθεί την εγγραφή των παιδιών τους. Εκείνος αρνήθηκε και υποστήριξε ότι οι αρχές θεωρούσαν ότι τα παιδιά αυτά έπρεπε να συνεχίσουν να φοιτούν στο 4^ο δημοτικό σχολείο.

17. Στις 29 Σεπτεμβρίου 2009, η περιφερειακή διεύθυνση εκπαίδευσης Θεσσαλίας απέστειλε στο υπουργείο Παιδείας έκθεση σχετική με τη λειτουργία των σχολείων Σοφάδων και τη φοίτηση των παιδιών Ρομά, της οποίας τα εφαρμοστέα εν προκειμένω αποσπάσματα έχουν ως εξής:

(...)

Στο 4^ο δημοτικό σχολείο Σοφάδων είναι εγγραμμένοι 511 μαθητές οι οποίοι παρακολουθούν τα μαθήματα σποραδικά, κατά περιόδους που εξαρτώνται από τις μετακινήσεις των Ρομά γονέων τους. Τα όρια των σχολικών περιφερειών που πρόσκεινται στο 1^ο δημοτικό σχολείο και στο 2^ο και 3^ο σχολείο (τα οποία στεγάζονται στο ίδιο κτίριο και έχουν αντίστοιχα 82, 84 και 84 μαθητές) ορίζονται αναλόγως.

(...)

Στις 14 Αυγούστου 2008 (...), προκειμένου να δοθεί τέλος στον κοινωνικό αποκλεισμό και να προωθηθεί η ένταξη των Ρομά σε όλα

τα επίπεδα και σε όλες τις δραστηριότητες της τοπικής κοινωνίας, κρίναμε πρόσφορο να υπογραμμίσουμε (...) ότι θα πρέπει να αποφευχθεί η φοίτηση των Ρομά σε σχολεία όπου φοιτούν αποκλειστικά παιδιά Ρομά και να προτείνουμε την κατασκευή νέων σχολείων με σκοπό την αναδιαμόρφωση του σχολικού χάρτη.

Το δημοτικό συμβούλιο Σοφάδων μας απέστειλε το πρακτικό της συνεδρίασής του που έλαβε χώρα στις 18 Δεκεμβρίου 2008 με το οποίο μας γνωστοποιούσε ότι δεν επιθυμούσε την κατάργηση των σχολείων (4^ο δημοτικό και 4^ο νηπιαγωγείο) στους δύο οικισμούς των Ρομά (...).

Απαντήσαμε στην κοινότητα Σοφάδων στις 5 Ιουνίου 2009 προσέχοντας να μην έλθουμε σε αντιπαράθεση με αυτήν και με την τοπική κοινωνία.

(...) θεωρούμε ότι θα έπρεπε να κατασκευαστούν νέα σχολεία στο εσωτερικού του οικισμού με χώρους αναψυχής και αθλητικής δραστηριότητας σε συμφωνία με τις επιθυμίες των γονέων όπως αυτές διατυπώθηκαν στην υπηρεσία μας και στον νομάρχη Καρδίτσας.

Τα νέα αυτά σχολεία θα συμβάλουν στη βελτίωση της εκπαίδευσης που προσφέρεται στα παιδιά Ρομά, στη διευκόλυνση της συνεργασίας και της ανάπτυξης κοινών δραστηριοτήτων με τα υπόλοιπα σχολεία της κοινότητας Σοφάδων και, τέλος, στην ενδυνάμωση της αρμονικής συνύπαρξης μεταξύ των δύο κοινωνικών ομάδων. Μόνο έτσι, προοδευτικά και μακροπρόθεσμα, θα μπορέσει η ένταξη των παιδιών Ρομά να πραγματοποιηθεί με μη βίαιο και αποτελεσματικό τρόπο.

Η φοίτηση παιδιών Ρομά στα ήδη υφιστάμενα σχολεία των Σοφάδων (1^ο, 2^ο και 3^ο) θεωρείται προς το παρόν ανέφικτη λόγω του μεγάλου αριθμού των μαθητών και των ανεπαρκών υποδομών των σχολείων αυτών.

(...)

Τον Σεπτέμβριο του 2009, γονιός ενός μαθητή Ρομά κατέθεσε (...) μισθωτήριο συμβόλαιο οικίας κείμενης στην περιφέρεια του 1^{ου}

δημοτικού σχολείου Σοφάδων και για αυτόν το λόγο επιτρέψαμε την εγγραφή του μαθητή σε αυτό το σχολείο. Αντιμετωπίσαμε ωστόσο σφοδρές αντιδράσεις από τους γονείς των μαθητών που φοιτούσαν σε αυτό το σχολείο.

Επιπλέον, δύο γονείς Ρομά που κατοικούν στον παλιό οικισμό Ρομά των Σοφάδων, όπου βρίσκεται το 4^ο σχολείο, ζήτησαν να εγγράψουν τα παιδιά τους στο σχολείο της περιφέρειας Φίλιας. Αρχικά εγκρίναμε την εγγραφή, αλλά υπήρξαν σφοδρές αντιδράσεις από τους γονείς των μαθητών που φοιτούν στο δημοτικό σχολείο Φίλιας και από τις δημοτικές αρχές που απαιτούσαν την επιστροφή των δύο μαθητών στο 4^ο σχολείο για το λόγο ότι η μόνιμη κατοικία τους βρισκόταν στον παλιό οικισμό Ρομά στους Σοφάδες και όχι στην περιφέρεια Φίλιας.

(...)

18. Στις 25 Νοεμβρίου 2009, το ΕΠΣΕ απέστειλε στον νέο ειδικό γραμματέα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης του υπουργείου Παιδείας επιστολή παρόμοια με εκείνη της 30^{ης} Μαΐου και 20^{ης} Ιουλίου 2009, η οποία ομοίως δεν έλαβε απάντηση.

19. Στις 15 Δεκεμβρίου 2009, ο Συνήγορος του Πολίτη ενημέρωσε το ΕΠΣΕ ότι είχε ομοίως απευθυνθεί στον νέο ειδικό γραμματέα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης προκειμένου να ενημερωθεί για τη θέση του νέου υπουργού επί του θέματος.

Γ. Μεταγενέστερες εξελίξεις

20. Σε μία ημερομηνία που δε διευκρινίζεται εντός του 2009, η διεύθυνση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης Καρδίτσας υπογράμμισε ότι, προκειμένου να επιλυθεί το πρόβλημα αποκλεισμού των Ρομά, έπρεπε ομοίως να παύσει η φοίτηση των παιδιών Ρομά σε σχολεία που προορίζονται για Ρομά. Η διεύθυνση πρότεινε προς τούτο την κατασκευή ενός νέου σχολείου έξω από τον παλιό οικισμό και μία αναδιαμόρφωση του σχολικού χάρτη.

21. Στις 7 Δεκεμβρίου 2011, κατά τη διάρκεια συνεδρίασης στα γραφεία της περιφερειακής διεύθυνσης εκπαίδευσης Θεσσαλίας, οι

αρμόδιες υπηρεσίες του υπουργείου Παιδείας πρότειναν να ληφθούν τα ακόλουθα μέτρα:

α) να μεταφερθούν από την 1^η Ιανουαρίου 2012 όλα τα παιδιά Ρομά που ήταν εγγραμμένα στην πρώτη τάξη του 4^{ου} σχολείου σε πέντε άλλα σχολεία της κοινότητας Σοφάδων, ήτοι στο 1^ο και 2^ο δημοτικό Σοφάδων και στα δημοτικά σχολεία Κυψέλης, Καρποχωρίου και Ματαράγκας, και να διορισθούν στα σχολεία αυτά εξειδικευμένοι εκπαιδευτικοί προκειμένου να διευκολυνθεί η ένταξή τους σε αυτά τα σχολεία, β) από το σχολικό έτος 2012-2013, να μην εγγράφονται στο 4^ο σχολείο μαθητές που έπρεπε να αρχίσουν τη φοίτησή τους στον πρωτοβάθμιο κύκλο, αλλά να κατανεμηθούν στα προαναφερόμενα σχολεία.

22. Στις 23 Δεκεμβρίου 2011, ο ειδικός γραμματέας διαπολιτισμικής εκπαίδευσης αποφάσισε να λάβει τα αναγκαία μέτρα για την υλοποίηση αυτών των προτάσεων. Η ανακοίνωση αυτών των μέτρων στον τοπικό και εθνικό τύπο προκάλεσε την κατακραυγή των γονιών των μη Ρομά μαθητών, οι οποίοι εξέφρασαν την αντίθεσή τους στη φοίτηση παιδιών Ρομά στα σχολεία όπου φοιτούσαν τα παιδιά τους.

23. Κατά τη συνεδρίαση που έλαβε χώρα στις 26 Ιανουαρίου 2012 μεταξύ του υπουργού Παιδείας, του ειδικού γραμματέα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, του δημάρχου Σοφάδων, των βουλευτών Καρδίτσας και των εκπροσώπων των συλλόγων γονέων, αποφασίσθηκε να ληφθούν τα ακόλουθα μέτρα: α) να διατηρηθεί σε λειτουργία το 4^ο σχολείο και να εφοδιαστεί με περισσότερο εξοπλισμό και καθηγητές, β) να κατασκευασθεί νέο σχολείο για παιδιά Ρομά, γ) να εγγραφούν, εφόσον το επιθυμούσαν οι γονείς τους, εννέα μαθητές της πρώτης δημοτικού με σχολική ετοιμότητα σε τάξεις υποδοχής του 1^{ου} και 2^{ου} σχολείου, οι οποίες θα στεγάζονταν στο 5^ο νηπιαγωγείο (το οποίο βρισκόταν στο νέο οικισμό Ρομά και στο οποίο φοιτούσαν αποκλειστικά παιδιά Ρομά), δ) από το νέο σχολικό έτος 2012-2013 οι μαθητές του 5^{ου} νηπιαγωγείου να εγγραφούν στα διάφορα δημοτικά σχολεία των Σοφάδων σε ποσοστό που δεν υπερβαίνει το 20% του μαθητικού πληθυσμού κάθε σχολείου.

24. Στις 13 Φεβρουαρίου 2012, απαντώντας σε ερώτηση Έλληνα ευρωβουλευτή σχετικά με τα μέτρα που ελήφθησαν στις 26 Ιανουαρίου

2012, η επίτροπος Viviane Reding υπογράμμισε ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρούσε ότι παρότι καταδείκνυαν πρόθεση αντιμετώπισης του ζητήματος, τα μέτρα αυτά δεν επαρκούσαν για την κατάργηση του φυλετικού διαχωρισμού.

Π. ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ

25. Σύμφωνα με τα άρθρα 7 § 1 και 8 του προεδρικού διατάγματος αριθ. 201/1998:

Άρθρο 7 § 1

«Στην πρώτη τάξη εγγράφονται υποχρεωτικά όσοι μαθητές συμπληρώνουν τη νόμιμη ηλικία. Οι εγγραφές πραγματοποιούνται από 1 μέχρι 15 Ιουνίου του προηγούμενου σχολικού έτους (...)»

Άρθρο 8

«1. Μετεγγραφές μαθητών από σχολείο σε σχολείο επιτρέπονται αν συντρέχουν οι παρακάτω λόγοι :

(...)

ii. Ίδρυση νέου σχολείου στην περιοχή της κατοικίας του μαθητή, οπότε, αφού γίνει ο καθορισμός των ορίων της σχολικής περιφέρειας του νέου σχολείου, η μετεγγραφή είναι υποχρεωτική και γίνεται χωρίς αίτηση του γονέα ή του κηδεμόνα.

(...)»

26. Η εγκύκλιος 11684/Γ1/10.09.2008 του υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων συστήνει οι μαθητές Ρομά να κατανέμονται μεταξύ των τάξεων διότι, «σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, σε κάθε σχολείο, οι μαθητές διαπολιτισμικής εκπαίδευσης δεν πρέπει να ξεπερνούν το 50% του συνολικού αριθμού μαθητών ανά τάξη. Σε περίπτωση που ο αριθμός τους υπερβαίνει αυτό το ποσοστό ανά τάξη, θα πρέπει να ενημερώνεται ο σύμβουλος εκπαίδευσης ο οποίος θα αντιμετωπίζει το πρόβλημα».

27. Η εγκύκλιος Φ.3/960/102679/Γ1/20.08.2010 του ίδιου υπουργείου, στην παράγραφο 12, αναφέρει τα εξής:

«Υπενθυμίζεται ότι η ένταξη παιδιών Ρομά σε κανονικές τάξεις αποτελεί πάγια βούληση και επιδίωξη του υπουργείου Παιδείας και ότι ο αποκλεισμός και/ή διαχωρισμός τους από τους λοιπούς μαθητές και η περιθωριοποίησή τους αντίκεινται στο ελληνικό Σύνταγμα, στο νόμο αριθ. 3304/2005 που απαγορεύει τις διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής στην εκπαίδευση καθώς και σε πλήθος διεθνών κειμένων που δεσμεύουν τη χώρα και έχουν υπερνομοθετική ισχύ (όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και η Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού).»

28. Το άρθρο 45 του νομοθετικού διατάγματος 18/1989 το οποίο κωδικοποιεί τις νομικές διατάξεις για το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει ως εξής:

Προσβαλλόμενες πράξεις

«1. Η αίτηση ακυρώσεως για υπέρβαση εξουσίας ή παράβαση νόμου επιτρέπεται μόνο κατά των εκτελεστών πράξεων των διοικητικών αρχών και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, που δεν υπόκεινται σε άλλο ένδικο μέσο ενώπιον δικαστηρίου.

(...)

4. Στις περιπτώσεις που ο νόμος επιβάλλει σε κάποια αρχή να ρυθμίσει συγκεκριμένη σχέση με την έκδοση εκτελεστικής πράξης η οποία υπάγεται στους όρους της παρ. 1 η αίτηση ακύρωσης είναι δεκτή και κατά της παράλειψης της αρχής να προβεί σε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια.

Η αρχή θεωρείται ότι αρνείται την ενέργεια αυτή όταν παρέλθει άπρακτη η ειδική προθεσμία που τυχόν τάσσει ο νόμος, διαφορετικά όταν παρέλθει τρίμηνο από την υποβολή της σχετικής αιτήσεως στη Διοίκηση, η οποία είναι υποχρεωμένη να χορηγεί (...) βεβαίωση για την ημέρα υποβολής της αίτησης αυτής. Αίτηση ακυρώσεως που ασκείται πριν παρέλθουν οι παραπάνω προθεσμίες είναι απαράδεκτη.

Με την αίτηση ακυρώσεως που ασκείται παραδεκτώς κατά σιωπηρής αρνήσεως λογίζεται ότι συμπροβάλλεται και η τυχόν

μεταγενέστερη ρητή αρνητική πράξη της Διοίκησης, η οποία μπορεί πάντως να προσβάλλεται και αυτοτελώς.»

III. ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ

A. Η Σύσταση CM/Rec(2009)4 της Επιτροπής Υπουργών των Κρατών Μελών για την εκπαίδευση των Ρομά και των νομάδων στην Ευρώπη

29. Η Σύσταση CM/Rec(2009)4 για την εκπαίδευση των Ρομά και των νομάδων στην Ευρώπη, η οποία ψηφίσθηκε από την Επιτροπή Υπουργών τις 17 Ιουνίου 1009, κατά την 1061^η συνεδρίαση των Αντιπροσώπων των Υπουργών, προβλέπει ιδίως:

«(...)

1. Συστήνει οι κυβερνήσεις των Κρατών Μελών, σεβόμενες τις συνταγματικές δομές τους, τις εθνικές ή τοπικές καταστάσεις και το εκπαιδευτικό σύστημά τους:

α. να εμπνευστούν από τις αρχές που διατυπώνονται στο παράρτημα της παρούσας σύστασης στο πλαίσιο των υφιστάμενων ή μελλοντικών μεταρρυθμίσεων

β. να καταρτίσουν, διαδώσουν και υλοποιήσουν εκπαιδευτικές πολιτικές με σκοπό την εγγύηση της πρόσβασης άνευ διακρίσεων σε μία ποιοτική εκπαίδευση για τα παιδιά Ρομά και νομάδων, στη βάση των κατευθύνσεων που διατυπώνονται στο παράρτημα της παρούσας σύστασης

(...)

δ. να διασφαλίσουν, όσον αφορά και τις τοπικές ή περιφερειακές αρχές, μία πραγματική υποδοχή των παιδιών Ρομά και νομάδων στο σχολικό περιβάλλον

(...)

Παράρτημα στη Σύσταση CM/Rec(2009)4

I. Αρχές σχετικές με την πολιτική που πρέπει να ακολουθείται

1. Θα πρέπει να χαραχθούν σε εθνικό επίπεδο εκπαιδευτικές πολιτικές που να αποσκοπούν στη διασφάλιση πρόσβασης άνευ διακρίσεων σε μία εκπαίδευση ποιότητας για τα παιδιά Ρομά και νομάδων. Οι πολιτικές αυτές θα πρέπει να είναι διατυπωμένες κατά τρόπο που να εγγυώνται την πρόσβαση σε εκπαίδευση ποιότητας στη βάση της αξιοπρέπειας και του σεβασμού, η οποία να στηρίζεται στις αρχές των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των δικαιωμάτων του παιδιού. (...)

(...)

5. Τα Κράτη Μέλη πρέπει να μεριμνούν ώστε τα νομικά μέτρα που απαγορεύουν τον διαχωρισμό σε εθνοτική ή φυλετική βάση στον τομέα της εκπαίδευσης να εφαρμόζονται με αποτελεσματικές, ανάλογες και αποτρεπτικές ποινές, και να διασφαλίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή της νομοθεσίας. Όταν υφίσταται de facto ένας διαχωρισμός των παιδιών Ρομά και νομάδων λόγω της φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής τους, οι αρχές πρέπει να εφαρμόζουν μέτρα κατάργησης του διαχωρισμού. Οι πολιτικές και τα μέτρα που λαμβάνονται για την καταπολέμηση του διαχωρισμού πρέπει να συνοδεύονται από κατάλληλη εκπαίδευση του εκπαιδευτικού προσωπικού και ενημέρωση των γονέων.

6. Οι εκπαιδευτικές αρχές θα πρέπει να θεσπίσουν διαδικασίες αξιολόγησης προκειμένου να αποφευχθεί οποιοσδήποτε κίνδυνος τοποθέτησης παιδιών σε ειδικά ιδρύματα στη βάση γλωσσικών, εθνοτικών, πολιτισμικών ή κοινωνικών διαφορών, και να διευκολυνθεί η πρόσβαση στη φοίτηση. Οι εκπρόσωποι των Ρομά και νομάδων θα πρέπει να συμμετέχουν στον καθορισμό και την παρακολούθηση αυτών των διαδικασιών.

(...)

II. Μηχανισμοί και διατάξεις πρόσβασης στην εκπαίδευση

(...)

9. Οι Ρομά και νομάδες θα πρέπει να τυγχάνουν ακώλυτης πρόσβασης στη φοίτηση σε κανονικό περιβάλλον σε όλα τα επίπεδα

σύμφωνα με τα ίδια κριτήρια που ισχύουν και για τον υπόλοιπο πληθυσμό. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, θα πρέπει να λαμβάνονται εφευρετικές και ευέλικτες πρωτοβουλίες επί των εκπαιδευτικών πολιτικών και πρακτικών. Θα πρέπει ομοίως να λαμβάνονται κατάλληλα μέτρα για τη διασφάλιση της ισότητας πρόσβασης σε όλες τις εκπαιδευτικές, πολιτιστικές, γλωσσικές και επαγγελματικές δυνατότητες που προσφέρονται σε όλους τους μαθητές, ιδίως όσον αφορά τα νεαρά κορίτσια και τις γυναίκες της κοινότητας των Ρομά και των νομάδων.

(...)

11. Η πρόσβαση των παιδιών Ρομά και νομάδων στην υποχρεωτική εκπαίδευση θα πρέπει να διευκολύνεται και να υπόκειται στα ίδια κριτήρια που ισχύουν για τον υπόλοιπο πληθυσμό, δίδοντας ιδιαίτερο βάρος στη μετάβαση από την προσχολική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, και από την πρωτοβάθμια στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Θα πρέπει να λαμβάνεται ειδική μέριμνα για την αποφυγή της σχολικής διαρροής και την ενθάρρυνση της επιστροφής στο σχολείο παιδιών που δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση. (...)»

B. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας

30. Η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας (ECRI) για την Ελλάδα, η οποία υιοθετήθηκε στις 2 Απριλίου 2009 και δημοσιεύθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2009, αναφέρει τα εξής:

«53. Η ECRI σημειώνει με ανησυχία ότι οι Ρομά παραμένουν σε πολύ μειονεκτική θέση αναφορικά με την εκπαίδευση. Υπάρχουν ακόμη περιπτώσεις σχολείων που αρνούνται να εγγράψουν παιδιά Ρομά για να φοιτήσουν, σε κάποιες περιπτώσεις εξαιτίας της πίεσης από γονείς που δεν είναι Ρομά. Η ECRI ανησυχεί ιδιαίτερα από το γεγονός ότι υπάρχουν επίσης περιπτώσεις παιδιών Ρομά που διαχωρίζονται από τα άλλα παιδιά στο ίδιο σχολείο ή κοντινή

περιοχή. Σε μια περίπτωση, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θεώρησε ότι η Ελλάδα παραβίασε το Άρθρο 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (απαγόρευση των διακρίσεων για την άσκηση των δικαιωμάτων που περιέχονται στη Σύμβαση) σε συνδυασμό με το Άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου 1 (δικαίωμα στην εκπαίδευση). Η ECRI ενημερώθηκε ότι στα Σπάτα, όπου υπήρξε αρχικά άρνηση για την εγγραφή στο σχολείο παιδιών Ρομά, τα παιδιά αυτά φοιτούν τώρα στο σχολείο σε ξεχωριστή τάξη για να τους δώσουν τη δυνατότητα να προσαρμοστούν σταδιακά στο περιβάλλον του σχολείου. Ενώ κατανοεί την ανάγκη να ενσωματωθούν σταδιακά τα παιδιά στο σχολικό περιβάλλον, η ECRI επιθυμεί να επιστήσει την προσοχή των ελληνικών αρχών στη θέση της για το ζήτημα αυτό όπως αναφέρεται στην υπ' αριθμό 10 Σύσταση Γενικής Πολιτικής για την καταπολέμηση του ρατσισμού και τις φυλετικές διακρίσεις μέσα και μέσω της σχολικής εκπαίδευσης. Σε αυτή τη Σύσταση Γενικής Πολιτικής, η ECRI συστήνει να υπάρξει μέριμνα, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και για περιορισμένη χρονική περίοδο, για προπαρασκευαστικά τμήματα για μαθητές από ομάδες μειονοτήτων, εάν κάτι τέτοιο δικαιολογείται από αντικειμενικά και λογικά κριτήρια και είναι προς το συμφέρον του παιδιού.»

Γ. Η Διεθνής Σύμβαση για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων

31. Το άρθρο 1 αυτής της Σύμβασης προβλέπει:

«(...) ο όρος "φυλετική διάκρισις" υπονοεί πάσαν διάκρισιν, εξαίρεσιν, παρεμπόδισιν ή προτίμησιν βασιζομένην επί της φυλής, του χρώματος, της καταγωγής ή της εθνικής ή εθνολογικής προελεύσεως με τον σκοπόν ή αποτέλεσμα εκμηδενίσεως ή διακινδυνεύσεως της αναγνωρίσεως, απολαύσεως ή ασκήσεως, υπό όρους ισότητος, των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών εις τον πολιτικόν, οικονομικόν, κοινωνικόν, μορφωτικόν ή οιονδήποτε άλλον τομέα του δημοσίου βίου.»

32. Στην από 16 Αυγούστου 2000 Γενική Σύστασή της αριθ.27 σχετικά με τις διακρίσεις προς τους Ρομά, η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την κατάργηση των φυλετικών διακρίσεων συστήνει ιδίως τα ακόλουθα μέτρα στον τομέα της εκπαίδευσης:

«18. Να προλαμβάνεται και να αποφεύγεται στο μέτρο του δυνατού ο διαχωρισμός των μαθητών Ρομά, αφήνοντας πάντοτε ανοικτή τη δυνατότητα δίγλωσσης εκπαίδευσης ή εκπαίδευσης στη μητρική γλώσσα. Για τον σκοπό αυτό, πρέπει να δίδεται σημασία στη βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης σε όλα τα σχολεία καθώς και στη βελτίωση του επιπέδου των σχολικών αποτελεσμάτων των μαθητών της μειονότητας των Ρομά, στην πρόσληψη εκπαιδευτικού προσωπικού που ανήκει στις κοινότητες Ρομά και στην προώθηση μίας διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.»

33. Στις από 11 Απριλίου 2007 τελικές παρατηρήσεις της, οι οποίες διατυπώθηκαν κατόπιν της εξέτασης της έκθεσης της Δημοκρατίας της Τσεχίας (CERD/C/CZE/CO/7), η επιτροπή διατύπωσε ειδικότερα την ανησυχία της (παράγραφος 17) κατόπιν πληροφοριών περί φυλετικού διαχωρισμού έναντι των Ρομά στον τομέα της εκπαίδευσης. Η Επιτροπή σημείωσε ότι μεγάλος αριθμός παιδιών Ρομά είναι γραμμένα σε «ειδικά σχολεία». Παρά το γεγονός ότι αυτή η κατάσταση προέκυπτε, όπως υποστήριζε η Δημοκρατία της Τσεχίας, από την ανάγκη λήψης μέτρων προσαρμοσμένων στις ανάγκες τους, αποτελούσε επίσης συνέπεια των πρακτικών διακρίσεων και της έλλειψης ευαισθητοποίησης από την πλευρά των αρχών έναντι της πολιτισμικής ταυτότητας και των δυσκολιών που αντιμετώπιζαν οι Ρομά. Η επιτροπή συνιστούσε στη Δημοκρατία της Τσεχίας να πολλαπλασιάσει τις προσπάθειές της για την αξιολόγηση της κατάστασης των Ρομά στον τομέα της εκπαίδευσης, την ανάπτυξη προγραμμάτων ικανών να θέσουν τέλος στον διαχωρισμό τους σε αυτόν τον τομέα καθώς και τη θέσπιση μίας μέθοδου που να επιτρέπει τον καθορισμό των περιπτώσεων στις οποίες τα παιδιά Ρομά θα πρέπει να εγγράφονται σε ειδικά σχολεία για την αποφυγή οποιαδήποτε έμμεσης διάκρισης στη βάση της πολιτισμικής ταυτότητάς τους.

Δ. Η Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών για την εκπαίδευση, την επιστήμη και τον πολιτισμό (Unesco)

34. Το άρθρο 1 της Σύμβασης της 14^{ης} Δεκεμβρίου 1960 κατά των διακρίσεων στην εκπαίδευση προβλέπει:

«1. Για τους σκοπούς της παρούσας Συμβάσεως ο όρος «διακρίσεις» περιλαμβάνει κάθε διαφοροποίηση, εξαίρεση, περιορισμό ή προτίμηση η οποία λόγω φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, οικονομικής κατάστασης ή κοινωνικής καταγωγής, έχει ως σκοπό ή ως αποτέλεσμα την εκμηδένιση ή αποδυνάμωση της ίσης μεταχείρισης στην εκπαίδευση και ειδικότερα:

(...)

(γ) υπό την επιφύλαξη των όρων του άρθρου 2 της παρούσας Συμβάσεως, την εγκαθίδρυση ή διατήρηση ξεχωριστών εκπαιδευτικών συστημάτων ή ιδρυμάτων για πρόσωπα ή άτομα ή ομάδες.

(...))»

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

I. ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

A. Επί της εγκυρότητας της εντολής που δόθηκε στο Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ)

35. Η Κυβέρνηση εκφράζει αμφιβολίες ως προς την αξιοπιστία της εντολής που δόθηκε στο ΕΠΣΕ ή στον νόμιμο εκπρόσωπό του, κύριο Δημητρά, για να εκπροσωπήσει τους προσφεύγοντες ενώπιον του Δικαστηρίου. Επισημαίνει ως προς τούτο ότι οι εξουσιοδοτήσεις που επισυνάπτονται στην προσφυγή έχουν υπογραφεί από τρία άτομα εκ των οποίων κανένα δεν είναι μεταξύ των προσφευγόντων.

36. Οι προσφεύγοντες επισημαίνουν ότι οι τρεις αυτές εξουσιοδοτήσεις αποτελούσαν τμήμα των παραρτημάτων μίας επιστολής

που εστάλη από το ΕΠΣΕ στον υπουργό Παιδείας ως προς τον διαχωρισμό των μαθητών Ρομά σε πολλές ελληνικές κοινότητες, μεταξύ των οποίων και οι Σοφάδες.

37. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι οι προσφεύγοντες κατέθεσαν οκτώ εξουσιοδοτήσεις που προέρχονταν από τους γονείς των προσφευγόντων μαθητών και οι οποίες κοινοποιήθηκαν στην Κυβέρνηση με τα υπόλοιπα έγγραφα του φακέλου. Οι προσφεύγοντες εκπροσωπούνται ως εκ τούτου νομίμως από το ΕΠΣΕ.

B. Επί της επικαλούμενης παραβίασης του άρθρου 34 της Σύμβασης

38. Στις παρατηρήσεις τους σε απάντηση σε εκείνες της Κυβέρνησης, οι προσφεύγοντες καταγγέλλουν για πρώτη φορά παραβίαση του άρθρου 34 της Σύμβασης η οποία προκύπτει από την άρνηση της Κυβέρνησης να τους χορηγήσει, στο πλαίσιο εξέτασης της παρούσας προσφυγής, ένα πολύ σημαντικό για εκείνους έγγραφο σχετικά με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, ήτοι το παράρτημα 8 των παρατηρήσεων της Κυβέρνησης.

39. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι το αντίγραφο αυτού του εγγράφου, το παράρτημα 8 των παρατηρήσεων της Κυβέρνησης, δεν ήταν πλήρες διότι έλειπαν κάποιες σελίδες. Η Κυβέρνηση κατέθεσε εν συνεχεία στη γραμματεία ένα πλήρες αντίγραφο αυτού του εγγράφου και αυτό εστάλη στους προσφεύγοντες. Ως εκ τούτου, εν προκειμένω δεν προκύπτει κανένα ζήτημα παραβίασης του άρθρου 34.

II. ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΩΝ ΕΝΣΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

A. Μη τήρηση της εξάμηνης προθεσμίας

40. Η Κυβέρνηση καλεί καταρχήν το Δικαστήριο να απορρίψει την προσφυγή λόγω μη τήρησης της εξάμηνης προθεσμίας. Υποστηρίζει ότι η κατάθεση της προσφυγής τον Ιανουάριο του 2010, μετά την πάροδο μεγάλου μέρους του τρέχοντος σχολικού έτους, καθιστά αυτή εκπρόθεσμη

διότι δεν μπορούσε πλέον, κατά την άποψη της Κυβέρνησης, να έχει την οποιαδήποτε επίπτωση επί της τρέχουσας φοίτησης των προσφευγόντων μαθητών. Η Κυβέρνηση προσθέτει ότι οι προσφεύγοντες προέβαλαν αιτιάσεις σχετικές με το σχολικό έτος 2009-2010 και ότι δεν προέβησαν σε καμία ενέργεια ως προς τα προηγούμενα σχολικά έτη. Συμπεραίνει ότι η επίδικη κατάσταση δεν μπορεί να θεωρηθεί συνεχιζόμενη κατάσταση.

41. Οι προσφεύγοντες θεωρούν από την πλευρά τους ότι η παρούσα υπόθεση συνιστά περίπτωση συνεχιζόμενης παραβίασης και ότι, σε κάθε περίπτωση, η προσφυγή τους κατατέθηκε εντός της εξάμηνης προθεσμίας: τον Σεπτέμβριο του 2009, ρώτησαν τον διευθυντή του 1^{ου} σχολείου, στηριζόμενοι στο άρθρο 8 του διατάγματος 201/1998, αν μπορούσαν να εγγράψουν τα παιδιά τους και αν η εγγραφή μπορούσε να γίνει καθόλη τη διάρκεια του σχολικού έτους. Προσθέτουν ότι στις 23 Δεκεμβρίου 2011 ελήφθησαν μέτρα κατάργησης του διαχωρισμού που επικρατεί στο 4^ο σχολείο.

42. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι η ημερομηνία κατάθεσης της προσφυγής είναι η 7^η Ιανουαρίου 2010. Σημειώνει επίσης ότι, στις 20 Ιουλίου 2009, οι προσφεύγοντες απηύθυναν στο υπουργείο Παιδείας επιστολή με την οποία εφιστούσαν την προσοχή αυτού στον εθνοτικό διαχωρισμό που επικρατούσε στο 4^ο σχολείο Σοφάδων και ο οποίος παραβίαζε, κατά την άποψή τους, τόσο την ελληνική νομοθεσία όσο και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα δικαιώματα του ανθρώπου, και στην οποία εξέφραζαν την επιθυμία τους να εγγράψουν τα παιδιά τους στο 1^ο σχολείο και να μη φοιτούν πλέον αυτά σε «σχολεία για τσιγγάνους μαθητές». Ωστόσο, σύμφωνα με τα στοιχεία του φακέλου, η επιστολή αυτή δεν έλαβε καμία απάντηση (όπως και οι επιστολές του ΕΠΣΕ με ημερομηνίες 30 Μαΐου, 20 Ιουλίου και 25 Νοεμβρίου 2009 καθώς και η από 29 Σεπτεμβρίου 2009 επιστολή της περιφερειακής διεύθυνσης εκπαίδευσης Θεσσαλίας και η από 15 Δεκεμβρίου 2009 επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη). Το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι οι ενέργειες αυτές, οι οποίες αποσκοπούσαν στο να προκαλέσουν την αντίδραση των αρχών και στη θεραπεία της κατάστασης για την οποία οι προσφεύγοντες παραπονούνται επί του παρόντος ενώπιον του Δικαστηρίου, πραγματοποιήθηκαν από τους

ενδιαφερόμενους εντός της απαιτούμενης από το άρθρο 35 § 1 της Σύμβασης προθεσμίας. Πρέπει συνεπώς να απορριφθεί η ένσταση της Κυβέρνησης επί αυτού.

B. Μη εξάντληση των εθνικών ενδίκων μέσων

43. Η Κυβέρνηση προβάλλει ομοίως τη μη εξάντληση των εθνικών ενδίκων μέσων από τους προσφεύγοντες. Υποστηρίζει ότι η πράξη ίδρυσης του 4^{ου} σχολείου –το διάταγμα αριθ.146 της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 1986- καθώς και η πράξη που καθορίζει την περιφέρειά τους στον σχολικό χάρτη –η απόφαση της 14^{ης} Αυγούστου 2008- αποτελούν εκτελεστές διοικητικές πράξεις που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο αίτησης ακύρωσης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων δυνάμει του άρθρου 45 του νομοθετικού διατάγματος αριθ. 19/1989 εφόσον αυτές παραγνωρίζουν το Σύνταγμα, τα διεθνή κείμενα και τις νομοθετικές διατάξεις.

44. Η Κυβέρνηση δηλώνει ότι δεν παραβλέπει το γεγονός ότι επί του παρόντος δεν είναι πλέον εφικτή μία αίτηση ακύρωσης κατά της ιδρυτικής πράξης του 4^{ου} σχολείου καθώς η προθεσμία προς τούτο έχει παρέλθει προ πολλού. Διευκρινίζει ότι, μεταξύ 1986 και 2009, κανένας από τους μαθητές αυτού του σχολείου δεν είχε αισθανθεί θύμα διακρίσεων ούτε είχε διαμαρτυρηθεί για την ίδρυση αυτού. Επιπλέον, θεωρεί ότι οι προσφεύγοντες μπορούσαν να έχουν αντικρούσει την απόφαση που οριοθετούσε τον σχολικό χάρτη καταγγέλλοντας τη δημιουργία διακρίσεων λόγω αυτής της οριοθέτησης και την προσβολή του δικαιώματός τους στην εκπαίδευση. Προσθέτει ότι μπορούσαν ομοίως να έχουν ασκήσει αίτηση ακύρωσης κατά της επικαλούμενης άρνησης του διευθυντή του 1^{ου} δημοτικού σχολείου να εγγράψει τους προσφεύγοντες μαθητές σε αυτό το σχολείο. Κατά την Κυβέρνηση, η επιστολή που το ΕΠΣΕ απέστειλε στον υπουργό Παιδείας στις 20 Ιουλίου 2009 δεν μπορούσε να λειτουργήσει ως αίτηση ακύρωσης ούτε να απαλλάξει τους προσφεύγοντες από την υποχρέωση εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων.

45. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι η παρατεινόμενη λειτουργία «σχολείων γκέτο» αποτελεί δομικό πρόβλημα και προσθέτουν, επικαλούμενοι τη νομολογία του Δικαστηρίου, ότι αυτή η κατάσταση τους

απαλλάσσει από την υποχρέωση εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων. Κατά την άποψή τους, ακόμη κι αν τα αναφερόμενα από την Κυβέρνηση ένδικα μέσα μπορούν να θεωρηθούν αποτελεσματικά, δε θα μπορούσαν ωστόσο να επιλύσουν τη δομική φύση του προβλήματος το οποίο αντιμετωπίζουν. Επιπλέον, οι ενδιαφερόμενοι υποστηρίζουν ότι δεν επιδιώκουν το κλείσιμο του 4^{ου} σχολείου ούτε τη μεταμόρφωσή του σε σχολείο για εθνικές μειονότητες. Ομοίως, δηλώνουν ότι δεν ενδιαφέρονταν να ασκήσουν αίτηση ακύρωσης κατά της άρνησης εγγραφής των παιδιών τους στο 1^ο σχολείο ή αίτηση τροποποίησης της περιφέρειας του σχολείου. Μοναδικός σκοπός τους ήταν να επιστήσουν την προσοχή των αρχών στη βούλησή τους να φοιτούν σε ένα δημοτικό σχολείο που να επιτρέπει τη μικτή φοίτηση.

46. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το άρθρο 35 § 1 της Σύμβασης αποσκοπεί στο να δίδει στα Συμβαλλόμενα Κράτη την ευκαιρία να προλαμβάνουν ή θεραπεύουν τις επικαλούμενες σε βάρος τους παραβιάσεις προτού ασκηθεί προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου. Αυτή η διάταξη προβλέπει ωστόσο την εξάντληση ενδίκων μέσων που είναι αποτελεσματικά και διαθέσιμα, ήτοι ενδίκων μέσων που υπάρχουν σε επαρκή βαθμό βεβαιότητας και ικανών να θεραπεύσουν άμεσα τις επικαλούμενες παραβιάσεις της Σύμβασης. Δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ένας προσφεύγων δεν εξάντλησε τα εθνικά ένδικα μέσα εφόσον αυτός μπορεί να αποδείξει, παρέχοντας σχετικά παραδείγματα της εθνικής νομολογίας ή άλλα αποδεικτικά στοιχεία, ότι ένα διαθέσιμο ένδικο μέσο το οποίο δε χρησιμοποίησε ήταν καταδικασμένο να αποτύχει (βλέπε *Kleyn και λοιποί κατά Ολλανδίας* [GC], αριθ. 39343/98, 39651/98, 43147/98 και 46664/99, § 156, CEDH 2003-VI).

47. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημειώνει καταρχήν ότι αντίθετα προς τα επιχειρήματα της Κυβέρνησης, οι προσφεύγοντες ή ο εκπρόσωπός τους δεν περιορίστηκαν στο να αποστείλουν μία μόνο επιστολή στις αρχές αλλά συνολικά τρεις (πιο πάνω παράγραφος 42). Επιπλέον, η περιφερειακή διεύθυνση εκπαίδευσης Θεσσαλίας και ο Συνήγορος του Πολίτη επέστησαν ομοίως την προσοχή του υπουργείου επί της κατάστασης των προσφευγόντων. Ωστόσο, καμία ενέργεια δεν έγινε κατόπιν αυτών των

επιστολών. Το Δικαστήριο σημειώνει επίσης ότι η αιτίαση των προσφευγόντων αφορά τον χαρακτήρα διαχωρισμού, κατά τους ενδιαφερόμενους, του 4^{ου} σχολείου. Σημειώνει επίσης ότι οι διατάξεις της εσωτερικής νομοθεσίας επί του ζητήματος και η εσωτερική πρακτική, όπως αυτή αναφέρεται στις διάφορες εγκυκλίους του υπουργείου Παιδείας, ιδίως στην εγκύκλιο 11694//Γ1/10.09.2008 (πιο πάνω παράγραφοι 25-27), προβλέπουν τη δυνατότητα κατανομής των μαθητών του 4^{ου} σχολείου, μεταξύ των οποίων οι προσφεύγοντες μαθητές, στα άλλα σχολεία της κοινότητας Σοφάδων. Από τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης προκύπτει ότι το υπουργείο Παιδείας αναγνώρισε, από το 2008, την ανάγκη μίας πολιτικής κατά του διαχωρισμού στους Σοφάδες και ότι συνέλαβε μέτρα προς αυτή την κατεύθυνση. Εν τούτοις, είναι ολοφάνερο ότι τα μέτρα αυτά δεν μπόρεσαν να εφαρμοστούν λόγω της αντίθεσης της τοπικής κοινωνίας.

48. Το Δικαστήριο δεν αντιλαμβάνεται πώς μία απόφαση διοικητικού δικαστηρίου, ακόμη κι αν αυτή ήταν ευνοϊκή για τους προσφεύγοντες, θα είχε οδηγήσει σε ένα αποτέλεσμα σύμφωνο προς τις προσδοκίες τους. Πράγματι, μία δικαστική απόφαση απαιτεί την εκτέλεσή της από τη διοίκηση και το Δικαστήριο θεωρεί, λαμβανομένων υπόψη των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης, ότι οι αρχές θα βρίσκονταν και πάλι στο ίδιο αδιέξοδο με εκείνο που αποτελεί επί του παρόντος αντικείμενο εξέτασης. Σημειώνει επίσης ότι τα παραδείγματα αποφάσεων που κατέθεσε η Κυβέρνηση προκειμένου να αποδείξει ότι διοικητικές πράξεις, οι οποίες έχουν υιοθετηθεί κατ'εφαρμογή της εκπαιδευτικής νομοθεσίας, υπόκεινται σε αίτηση ακύρωσης αφορούν μεμονωμένες περιπτώσεις διαφορετικού τύπου από εκείνον της προκειμένης υπόθεσης.

49. Συνεπώς, το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι αιτήσεις ακύρωσης που αναφέρει η Κυβέρνηση δε θα είχαν εν προκειμένω πιθανότητα ευδοκίμησης που να δικαιολογεί την άσκησή τους. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο απορρίπτει την ένσταση της Κυβέρνησης.

Γ. Απουσία της ιδιότητας του θύματος

50. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι οι προσφεύγοντες μαθητές οι οποίοι δήθεν εθίγησαν από τη συμπεριφορά του Κράτους και οι ενήλικοι που έχουν την κηδεμονία τους δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να είναι σωρευτικά προσφεύγοντες.

51. Οι προσφεύγοντες δεν προβάλλουν καμία παρατήρηση επί αυτού.

52. Το Δικαστήριο θεωρεί τον διαχωρισμό που κάνει η Κυβέρνηση ως μη εφαρμοστέο στην προκειμένη υπόθεση. Πράγματι, έχει αναγνωρίσει την ιδιότητα του «θύματος» τόσο σε ανήλικους που βρίσκονταν σε καταστάσεις παρόμοιες με εκείνες των προσφευγόντων στην παρούσα υπόθεση (*D.H. και λοιποί κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας* [GC], αριθ. 57325/00, CEDH 2007-XII, και *Orđuš και λοιποί κατά Κροατίας* [GC], αριθ. 15766/03, 16 Μαρτίου 2010), όσο και σε ενήλικες, γονείς ανήλικων μαθητών (*Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδας*, αριθ. 32526/05, 5 Ιουνίου 2008).

Δ. Συμπέρασμα

53. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η προσφυγή δεν είναι προδήλως αβάσιμη υπό την έννοια του άρθρου 35 § 3^α) της Σύμβασης. Σημειώνει επιπλέον ότι αυτή δεν προσκρούει σε κανέναν άλλο λόγο απαραδέκτου. Πρέπει επομένως να κηρυχθεί παραδεκτή.

III. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 14 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΣΕ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΜΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 2 ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ ΑΡΙΘ.1 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

54. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται για την τοποθέτηση ορισμένων εξ αυτών, ήτοι των παιδιών εκάστης εκ των οκτώ οικογενειών, σε δημοτικό σχολείο προορισμένο για μαθητές Ρομά. Υποστηρίζουν ότι η τοποθέτηση αυτή είχε ως συνέπεια να στερήσει από τους προσφεύγοντες μαθητές μία πραγματική φοίτηση. Καταγγέλλουν ως προς τούτο μία παραβίαση του άρθρου 14 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου αριθ.1 της Σύμβασης. Οι διατάξεις αυτές έχουν ως εξής:

Άρθρο 14 της Σύμβασης

«Η χρήση των αναγνωριζομένων εν τη (...) Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως.»

Άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου αριθ.1

«Ουδείς δύναται να στερηθή του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Παν κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαίδευσως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικής και φιλοσοφικής πεποιθήσεις.»

B. Επιχειρήματα των διαδίκων

55. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι οι θέσεις των προσφευγόντων εν προκειμένω χαρακτηρίζονται από τη γενικότητα των προβαλλόμενων επιχειρημάτων. Εκτιμά ότι αυτά αφορούν μόνο την εθνοτική σύνθεση του σχολικού πληθυσμού του 4^{ου} σχολείου. Υποστηρίζει ότι οι προσφεύγοντες δεν προσκόμισαν κανένα στοιχείο ικανό να αποδείξει ότι η λειτουργία αυτού του σχολείου κατά το έτος 2009-2010 είχε επίσημες συνέπειες για εκείνους και ότι τους τοποθέτησε σε μία κατάσταση προδήλως δυσμενέστερη από εκείνη άλλων ατόμων που βρίσκονταν σε παρόμοια κατάσταση. Οι προσφεύγοντες ακολούθησαν το σχολικό πρόγραμμα που ακολουθούν όλοι οι μαθητές του ίδιου κύκλου και, συνεπώς, έτυχαν των ίδιων δυνατοτήτων πρόσβασης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Κατά την Κυβέρνηση, δεν υπάρχει κανένα στοιχείο από το οποίο να προκύπτει άμεση διάκριση σε βάρος των προσφευγόντων στην παρούσα υπόθεση.

56. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει επίσης ότι οι μαθητές του 4^{ου} σχολείου τοποθετήθηκαν σε αυτό βάσει του κριτηρίου που εφαρμόζεται σε

κάθε μαθητή δημοτικού σχολείου, ήτοι την απόσταση μεταξύ της οικίας του και του σχολείου. Υποστηρίζει ότι η φοίτηση στο εν λόγω σχολείο μαθητών που προέρχονταν από την παρακείμενη σημαντική κοινότητα Ρομά δεν το καθιστούσε σχολείο για μειονότητες ούτε ειδικό σχολείο. Επισημαίνει ότι, σε αντίθεση με τους προσφεύγοντες στις προαναφερόμενες υποθέσεις *D.H. και λοιποί, Σαμπάνης και λοιποί και Oršuš και λοιποί*, οι προσφεύγοντες μαθητές εν προκειμένω δεν τοποθετήθηκαν σε σχολεία ειδικής εκπαίδευσης ή σε ειδικές τάξεις εντός κανονικών σχολείων, κάτι που θα είχε ως αποτέλεσμα να τύχουν σπουδών χαμηλότερου επιπέδου.

57. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει επιπλέον ότι οι προσφεύγοντες δεν τοποθετήθηκαν στο εν λόγω σχολείο με καταναγκαστικό τρόπο. Εγγράφηκαν σε αυτό οικειοθελώς χωρίς να προσπαθήσουν να εγγραφούν σε κάποιο άλλο σχολείο, ούτε κατά το σχολικό έτος 2009-2010 ούτε μετά (με εξαίρεση τη Βασιλική-Μαρία Καλιώρα η οποία έγινε δεκτή στο 2^ο δημοτικό σχολείο Σοφάδων το 2010-2011). Δύο από τους προσφεύγοντες, οι Χαράλαμπος Καλλιώρας και Βάια Πολύζου, είχαν ολοκληρώσει επιτυχώς τη φοίτησή τους το 2010 και είχαν εισαχθεί στο 1^ο και 2^ο γυμνάσιο Σοφάδων.

58. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι υπήρξαν θύματα άμεσης και έμμεσης διάκρισης. Υποστηρίζουν ότι η αιτίασή τους στηρίζεται στην ύπαρξη –την οποία κατ'αυτούς ανέχεται το Κράτος- σχολείων γκέτο στην Ελλάδα, των οποίων η λειτουργία αντίκειται πλήρως τόσο στο εθνικό όσο και στο διεθνές δίκαιο. Με τη συμπεριφορά της στην παρούσα υπόθεση, η Κυβέρνηση παραγνώρισε την απόφαση του Δικαστηρίου στην προαναφερόμενη υπόθεση *Σαμπάνης και λοιποί* και προκάλεσε αμφιβολίες ως προς τη βούλησή της να παράσχει όλα τα στοιχεία που σχετίζονται με τα πραγματικά περιστατικά της παρούσας υπόθεσης.

59. Οι προσφεύγοντες υπογραμμίζουν εν συνεχεία ότι, παρά την αναδιαμόρφωση του σχολικού χάρτη το 2008 (η οποία επέκτεινε την περιφέρεια του 4^{ου} σχολείου προκειμένου να συμπεριλάβει τον νέο οικισμό των Ρομά που ως τότε άνηκε στο 1^ο σχολείο), οι μαθητές Ρομά του νέου οικισμού δε φοιτούσαν στο 1^ο σχολείο το οποίο βρίσκεται σε απόσταση 2,4 χιλιομέτρων από τις οικίες τους, αλλά μεταφέρονταν με λεωφορείο στο 4^ο

σχολείο, το οποίο βρίσκεται σε απόσταση 2,5 χιλιομέτρων από τον οικισμό. Η αναδιαμόρφωση του σχολικού χάρτη του 2008 κάλυψε απλώς τον παρατεινόμενο διαχωρισμό των Ρομά με ένα πέπλο «τυπικής νομιμότητας».

60. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν τέλος ότι η μη λήψη από την πλευρά των αρχών μέτρων για το κλείσιμο του 4^{ου} σχολείου και την κατανομή των μαθητών αυτής στα υπόλοιπα σχολεία της κοινότητας Σοφάδων δεν αποτελεί το αποτέλεσμα εμποδίων νομικής ή πρακτικής φύσης, αλλά της αντίθεσης στην ένταξη των μαθητών Ρομά που εκδήλωσε η τοπική κοινωνία και στην οποία το Κράτος υπέκυψε.

B. Εκτίμηση του Δικαστηρίου

1. Γενικές αρχές

60. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι σύμφωνα με την ευρέως καθιερωθείσα νομολογία του, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, όπως προβλέπεται στην πρώτη φράση του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1 της Σύμβασης, εγγυάται σε οποιονδήποτε υπάγεται στην δικαιοδοσία των συμβαλλομένων Κρατών «δικαίωμα πρόσβασης στα σχολικά ιδρύματα που υπάρχουν την συγκεκριμένη στιγμή», ενώ η πρόσβαση σε αυτά δεν αποτελεί παρά μέρος αυτού του θεμελιώδους δικαιώματος. Για «να έχει πραγματικά αποτελέσματα» το δικαίωμα αυτό θα πρέπει επίσης το άτομο ιδίως που είναι ο κάτοχος του δικαιώματος να έχει την δυνατότητα να μπορεί να αποκομίσει ωφέλεια από την διδασκαλία που παρακολούθησε, δηλαδή το δικαίωμα να αποκτήσει, σύμφωνα με τους κανόνες που ισχύουν σε κάθε Κράτος, υπό την μία μορφή ή την άλλη, την επίσημη αναγνώριση των σπουδών που έχει κάνει» (*Υπόθεση «σχετική με ορισμένες όψεις του γλωσσικού καθεστώτος της διδασκαλίας στο Βέλγιο»*, 23 Ιουλίου 1968, §§ 3-5, série A no.6, *Kjeldsen, Busk Madsen και Pedersen κατά Δανίας*, 7 Δεκεμβρίου 1976, § 52, série A no.23, *Leyla Sahin κατά Τουρκίας* [GC], αριθ. 44774/98, § 152, CEDH 2005-XI, και προαναφερόμενη απόφαση *Orđuš και λοιποί*, § 146).

62. Στην προαναφερόμενη απόφαση *Orđuš και λοιποί*, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι παρότι η υπόθεση αυτή αφορούσε τη

μεμονωμένη κατάσταση των προσφευγόντων, δεν μπορούσε να αγνοήσει ότι αυτοί ανήκαν στη μειονότητα των Ρομά καθώς και να λάβει υπόψη στην ανάλυσή του το γεγονός ότι, βάσει της ιστορίας της, η μειονότητα των Ρομά αποτελούσε ένα ιδιαίτερο είδος ευάλωτης μειονότητας που έχριζε ειδικής προστασίας. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ομοίως ότι, όπως μαρτυρούν οι δραστηριότητες πολυάριθμων ευρωπαϊκών και διεθνών οργανισμών και οι συστάσεις των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης, η προστασία αυτή εκτείνεται και στον τομέα της εκπαίδευσης. Όπως υποδεικνύεται σε προηγούμενες υποθέσεις, ο ευάλωτος χαρακτήρας των Ρομά/Τσιγγάνων προϋποθέτει μία ιδιαίτερη προσοχή στις ανάγκες τους και στον τρόπο ζωής τους τόσο σε κανονιστικό πλαίσιο όσο και κατά τη λήψη αποφάσεων σε μεμονωμένες περιπτώσεις (προαναφερόμενη απόφαση *Orsiuș και λοιποί*, §§ 147-148).

63. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει εν συνεχεία ότι το άρθρο 14 δεν έχει αυτόνομη ύπαρξη αλλά ο ρόλος του είναι να συμπληρώνει τις άλλες διατάξεις της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων της αφού προστατεύει τα άτομα που βρίσκονται σε ανάλογες καταστάσεις από κάθε διάκριση στην χρήση των δικαιωμάτων που αναφέρονται στις άλλες διατάξεις. Όταν διαπιστώνει την χωριστή παραβίαση μιας κανονιστικής διάταξης της Σύμβασης, η επίκληση της οποίας έχει γίνει ενώπιον του Δικαστηρίου τόσο ως της ίδιας της διάταξης όσο και σε συνδυασμό με το άρθρο 14, δεν χρειάζεται γενικά να εξετάσει την υπόθεση και υπό το πρίσμα αυτού, αλλά δεν συμβαίνει το ίδιο αν αυτή η διαφορετική μεταχείριση στην χρήση του σχετικού δικαιώματος αποτελεί θεμελιώδη πλευρά της διαφοράς (*Dudgeon κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 22 Οκτωβρίου 1981, § 67, série A, no. 45, *Chassagnou και λοιποί κατά Γαλλίας* [GC], αρ. 25088/94, 28331/95 και 28443/95, § 89, CEDH 1999-III, και *Timichev κατά Ρωσίας*, αρ. 55762/00 και 55974/00, § 53, CEDH 2005-XII).

64. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει τέλος ότι έχει κάνει δεκτό ότι από μια πραγματική κατάσταση μπορεί να προκύψει μια διάκριση εν δυνάμει αντίθετη προς τη Σύμβαση (*Zarb Adami κατά Μάλτας*, αρ. 17209/02, § 76, CEDH 2006-VIII). Όταν ο προσφεύγων προσάγει αρχή απόδειξης για διάκριση σχετικά με το αποτέλεσμα ενός μέτρου ή μιας πρακτικής, το

βάρος της απόδειξης στη συνέχεια το φέρει το εναγόμενο Κράτος που πρέπει να αποδείξει ότι η διαφορετική μεταχείριση είναι δικαιολογημένη (προαναφερόμενη απόφαση *D.H. και λοιποί*, §§ 180 και 189).

2. Εφαρμογή των αρχών αυτών στην παρούσα υπόθεση

65. Το Δικαστήριο θεωρεί καταρχήν ότι δεν υπάρχει καμία αμφιβολία, όπως αυτό προκύπτει από τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης και τα επιχειρήματα των διαδίκων, ότι το 4^ο δημοτικό σχολείο Σοφάδων είναι ένα σχολείο στο οποίο φοιτούν αποκλειστικά παιδιά Ρομά. Φοιτούν σε αυτό όχι μόνο τα παιδιά Ρομά που κατοικούν στον παλιό οικισμό των Σοφάδων, εντός του οποίου βρίσκεται το σχολείο, αλλά και τα παιδιά που κατοικούν στο νέο οικισμό και τα οποία μεταφέρονται με λεωφορείο (πιο πάνω παράγραφος 8). Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι, παρά τον κανόνα σύμφωνα με τον οποίο οι μαθητές φοιτούν σε σχολεία πλησίον της οικίας τους, κανένα παιδί μη Ρομά που κατοικεί στην περιφέρεια του 4^{ου} σχολείου δεν φοιτά σε αυτό το σχολείο.

66. Το Δικαστήριο σημειώνει εν συνεχεία, όπως η ίδια η Κυβέρνηση υπογράμμισε, ότι το 4^ο σχολείο δεν ιδρύθηκε ως σχολείο που έπρεπε να δέχεται αποκλειστικά παιδιά Ρομά και ότι δεν περιλαμβάνει προπαρασκευαστικές τάξεις ή τάξεις υποστήριξης για παιδιά Ρομά που θα επιθυμούσαν να ενταχθούν στο κανονικό δημόσιο σχολείο αφού έχουν αποκτήσει επαρκές σχολικό επίπεδο. Το 4^ο σχολείο είναι ένα κανονικό σχολείο το οποίο προσφέρει ένα πρόγραμμα παρόμοιο με εκείνο των άλλων δημόσιων δημοτικών σχολείων και το οποίο επιτρέπει στο τέλος του κύκλου το πέρασμα στο δευτεροβάθμιο σχολείο.

67. Το Δικαστήριο σημειώνει ακόμη ότι οι αρμόδιες αρχές, ιδίως το υπουργείο Παιδείας, ήταν ενημερωμένες για την ύπαρξη εθνοτικού διαχωρισμού των Ρομά των Σοφάδων όσον αφορά τη φοίτηση. Η κατάσταση αυτή είχε περιγραφεί στις από 30 Μαΐου και 20 Ιουλίου 2009 επιστολές που εστάλησαν στο εν λόγω υπουργείο (πιο πάνω παράγραφος 13), αλλά και στην έκθεση που εστάλη από την περιφερειακή διεύθυνση εκπαίδευσης Θεσσαλίας προς το ίδιο υπουργείο (πιο πάνω παράγραφος 17). Η εν λόγω έκθεση εφιστούσε την προσοχή αυτού στην υφιστάμενη

κατάσταση και ζητούσε οδηγίες για τη θεραπεία αυτής. Συνιστούσε, για την απαλοιφή του κοινωνικού αποκλεισμού και την προώθηση της ένταξης των Ρομά σε όλα τα επίπεδα και τις δραστηριότητες της τοπικής κοινωνίας, να αποφεύγεται η φοίτηση των Ρομά σε σχολεία στα οποία φοιτούν αποκλειστικά μαθητές Ρομά. Πρότεινε την κατασκευή νέων σχολείων και την αναδιαμόρφωση του σχολικού χάρτη. Διαπίστωνε ότι η φοίτηση παιδιών Ρομά στα ήδη υφιστάμενα σχολεία των Σοφάδων (1^ο, 2^ο και 3^ο) ήταν ανέφικτη λόγω του μεγάλου αριθμού μαθητών και των ανεπαρκών υποδομών αυτών των σχολείων. Τέλος, επεσήμαινε την άρνηση του δημοτικού συμβουλίου των Σοφάδων να κλείσει το 4^ο σχολείο και κυρίως τις αντιδράσεις, τις οποίες χαρακτήριζε υπερβολικές, των γονιών των μη Ρομά μαθητών κατά την εγγραφή παιδιών Ρομά σε άλλα σχολεία των Σοφάδων.

68. Το Δικαστήριο σημειώνει επιπλέον ότι, σε μία ημερομηνία που δε διευκρινίζεται εντός του 2009, η διεύθυνση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης Καρδίτσας υπογράμμισε ότι προκειμένου να λυθεί το πρόβλημα αποκλεισμού των Ρομά, έπρεπε να σταματήσει και η φοίτηση των παιδιών Ρομά σε σχολεία προορισμένα για τους Ρομά (πιο πάνω παράγραφος 20).

69. Το Δικαστήριο παρατηρεί ομοίως ότι οι αρμόδιες αρχές αναγνώρισαν επισήμως την ύπαρξη μίας κατάστασης διαχωρισμού σε αυτό το σχολείο και την ανάγκη να τεθεί τέλος σε αυτή την κατάσταση. Πράγματι, οι ενέργειες των προαναφερόμενων αρχών παρακίνησαν το υπουργείο Παιδείας, τουλάχιστον σε έναν πρώτο χρόνο, να καταπολεμήσει το πρόβλημα: έτσι, το 2011, αυτό πρότεινε να μεταφερθούν από την 1^η Ιανουαρίου 2012 όλα τα παιδιά Ρομά που ήταν εγγραμμένα στην πρώτη τάξη του 4^{ου} σχολείου σε πέντε άλλα σχολεία της κοινότητας Σοφάδων, ήτοι στο 1^ο και 2^ο δημοτικό Σοφάδων και στα δημοτικά σχολεία Κυψέλης, Καρποχωρίου και Ματαράγκας, και να διορισθούν στα σχολεία αυτά εξειδικευμένοι εκπαιδευτικοί προκειμένου να διευκολυνθεί η ένταξη των νέων μαθητών. Επιπλέον, το υπουργείο πρότεινε από το σχολικό έτος 2012-2013, να μην εγγράφονται στο 4^ο σχολείο μαθητές που έπρεπε να αρχίσουν τη φοίτησή τους στον πρωτοβάθμιο κύκλο, αλλά να κατανεμηθούν στα προαναφερόμενα σχολεία. Επιπλέον, ο γραμματέας διαπολιτισμικής

εκπαίδευσης αποφάσισε να λάβει τα αναγκαία μέτρα για την εφαρμογή αυτών των προτάσεων (πιο πάνω παράγραφοι 21-22).

70. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι αυτές οι προτάσεις, οι οποίες υιοθετήθηκαν από το 2010, δεν υλοποιήθηκαν λόγω της εχθρικής των γονιών των μη Ρομά παιδιών (πιο πάνω παράγραφος 22). Έτσι, στις 26 Ιανουαρίου 2012, αποφασίστηκε να ληφθούν τα ακόλουθα μέτρα: α) να διατηρηθεί σε λειτουργία το 4^ο σχολείο και να εφοδιαστεί με περισσότερο εξοπλισμό και καθηγητές, β) να κατασκευασθεί νέο σχολείο για παιδιά Ρομά, γ) να εγγραφούν, εφόσον το επιθυμούσαν οι γονείς τους, εννέα μαθητές της πρώτης δημοτικού με σχολική ετοιμότητα σε τάξεις υποδοχής του 1^{ου} και 2^{ου} σχολείου, οι οποίες θα στεγάζονταν στο 5^ο νηπιαγωγείο (το οποίο βρισκόταν στο νέο οικισμό Ρομά και στο οποίο φοιτούσαν αποκλειστικά παιδιά Ρομά), δ) από το νέο σχολικό έτος 2012-2013 οι μαθητές του 5^{ου} νηπιαγωγείου να εγγραφούν στα διάφορα δημοτικά σχολεία των Σοφάδων σε ποσοστό που δεν υπερβαίνει το 20% του μαθητικού πληθυσμού κάθε σχολείου (πιο πάνω παράγραφος 23).

71. Το Δικαστήριο δεν μπορεί να συμφωνήσει με το επιχείρημα της Κυβέρνησης σύμφωνα με το οποίο θα αρκούσε, για το έτος 2009-2010, να έχουν ζητήσει οι προσφεύγοντες γονείς τη μεταφορά των παιδιών τους σε ένα άλλο κανονικό σχολείο των Σοφάδων για να μη αισθάνονται πλέον θύματα διάκρισης. Ως προς τούτο, παραπέμπει αφενός στη μειωμένη ικανότητα υποδοχής των άλλων σχολείων (πιο πάνω παράγραφος 9) και, αφετέρου, στις διαπιστώσεις της περιφερειακής διεύθυνσης εκπαίδευσης Θεσσαλίας ως προς την αντίδραση των γονιών των μη Ρομά μαθητών όταν τρία παιδιά Ρομά γράφτηκαν σε άλλα σχολεία της περιφέρειας Σοφάδων το 2009 (πιο πάνω παράγραφος 17).

72. Το Δικαστήριο θεωρεί χρήσιμο να υπενθυμίσει ότι η αρχή περί μη διακρίσεων έναντι των Ρομά στον τομέα της εκπαίδευσης περιλαμβάνεται σε πολυάριθμα διεθνή κείμενα. Η Σύσταση CM/Rec(2009)4 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης συσφίγγει τη χάραξη σε εθνικό επίπεδο εκπαιδευτικών πολιτικών που να αποσκοπούν στη διασφάλιση πρόσβασης άνευ διακρίσεων σε μία εκπαίδευση ποιότητας για τα παιδιά Ρομά, ενώ τα Κράτη Μέλη πρέπει να

μεριμνούν για την εφαρμογή νομικών μέτρων που απαγορεύουν τον διαχωρισμό σε εθνοτική ή φυλετική βάση στον τομέα της εκπαίδευσης (πιο πάνω παράγραφος 29). Στη γενική σύστασή της αριθ. 27 της 16^{ης} Αυγούστου 2000 σχετικά με τις διακρίσεις έναντι των Ρομά, η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την κατάργηση των φυλετικών διακρίσεων συνιστούσε στα Κράτη να προλαμβάνουν και αποφεύγουν στο μέτρο του δυνατού τον διαχωρισμό των μαθητών Ρομά (πιο πάνω παράγραφος 32). Η Σύμβαση της Unesco κατά των διακρίσεων στην εκπαίδευση θεωρεί ότι συνιστούν διάκριση τα μέτρα που έχουν ως αντικείμενο την εγκαθίδρυση ή διατήρηση ξεχωριστών εκπαιδευτικών συστημάτων ή ιδρυμάτων για πρόσωπα ή άτομα ή ομάδες (πιο πάνω παράγραφος 34). Το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι τα ουσιώδη στοιχεία του περιεχομένου αυτών των διαφορετικών διεθνών εγγράφων αντικατοπτρίζονται και στις εγκυκλίους 11684/Γ1/10.09.2008 και Φ.3/960/102679/Γ1/20.08.2010 του υπουργείου Παιδείας (πιο πάνω παράγραφοι 26-27).

73. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, και εν απουσία ακόμη οποιασδήποτε πρόθεσης διάκρισης από την πλευρά του Κράτους, το Δικαστήριο θεωρεί ότι η θέση η οποία συνίσταται στη διαιώνιση της φοίτησης των παιδιών Ρομά σε ένα δημόσιο σχολείο στο οποίο φοιτούν αποκλειστικά Ρομά και στη μη λήψη αποτελεσματικών μέτρων κατά του διαχωρισμού –όπως για παράδειγμα η κατανομή των μαθητών Ρομά σε μικτές τάξεις σε άλλα σχολεία των Σοφάδων ή η αναδιαμόρφωση του σχολικού χάρτη-, και τούτο λόγω ιδίως της αντίθεσης των γονιών των μη Ρομά μαθητών, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αιτιολογείται αντικειμενικά από έναν θεμιτό σκοπό. Η καταγγελλόμενη από τους προσφεύγοντες κατάσταση για το έτος 2009-2010 συνεχίστηκε έως το σχολικό έτος 2012-2013 (βλέπε, *mutatis mutandis*, Σαμπάνη και λοιποί κατά Ελλάδα, αριθ. 59608/09, 11 Δεκεμβρίου 2012).

74. Συνεπώς, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 14 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου αριθ.1 της Σύμβασης σε βάρος των προσφευγόντων.

IV. ΕΠΙ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΩΝ

75. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται επιπλέον για την απουσία αποτελεσματικού ενδίκου μέσου μέσω του οποίου θα μπορούσαν να διατυπώσουν τις αιτιάσεις τους επί του πεδίου του άρθρου 14 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου αριθ.1 της Σύμβασης. Επικαλούνται ως προς τούτο το άρθρο 13 της Σύμβασης.

76. Διαπιστώνοντας ότι η αιτίαση αυτή δεν είναι προδήλως αβάσιμη υπό την έννοια του άρθρου 35 § 3^α) της Σύμβασης και ότι δεν προσκρούει σε κανέναν άλλο λόγο απαραδέκτου, το Δικαστήριο την κηρύσσει παραδεκτή.

77. Εν τούτοις, το Δικαστήριο θεωρεί, λαμβανομένων υπόψη των συμπερασμάτων του επί της ένστασης περί μη εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων, ότι δε συντρέχει λόγος εξέτασης αυτής της αιτίασης.

V. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ 41 ΚΑΙ 46 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

78. Τα άρθρα 41 και 46 § 1 της Σύμβασης έχουν ως εξής:

Άρθρο 41

«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της και εάν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλομένου Μέρους επιτρέπει την ατελή μόνον επανόρθωση των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο επιδικάζει στον ζημιωθέντα διάδικο, εφόσον συντρέχει λόγος, μία δίκαιη ικανοποίηση.»

Άρθρο 46 § 1

«1. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συμμορφώνονται προς τις οριστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου επί των διαφορών στις οποίες είναι διάδικοι.»

A. Ζημία

79. Οι προσφεύγοντες αξιώνουν 8.000 ευρώ έκαστος για ηθική βλάβη. Επιπλέον, επικαλούμενοι το άρθρο 46 της Σύμβασης, παρακαλούν το Δικαστήριο να υιοθετήσει ένα εθνικό σχέδιο δράσης το οποίο να αποσκοπεί, αφενός, στη σταδιακή κατάργηση του διαχωρισμού των Ρομά στα σχολεία της Ελλάδας και, αφετέρου, να γίνει μία νέα κατανομή των μαθητών στα δημοτικά σχολεία των Σοφάδων κατά τρόπο που να αντικατοπτρίζει τον μικτό χαρακτήρα του πληθυσμού αυτής της κοινότητας.

80. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η αποζημίωση για προσβολή του δικαιώματος πρόσβασης στην εκπαίδευση δεν μπορεί να έχει χρηματικό χαρακτήρα. Ως προς τούτο, υποστηρίζει ότι οι προσφεύγοντες γονείς έχουν πάντοτε τη δυνατότητα να ζητήσουν την εγγραφή των προσφευγόντων μαθητών σε κάποιο άλλο δημόσιο σχολείο. Επιπλέον, θεωρεί ότι η διαπίστωση παραβίασης θα συνιστούσε αφ'εαυτής επαρκή δίκαιη ικανοποίηση. Εν τούτοις, σε περίπτωση που το Δικαστήριο επιδικάσει αποζημίωση, καλεί το Δικαστήριο να μειώσει το αιτούμενο ποσό, το οποίο είναι κατά την άποψή της υπέρογκο. Θεωρεί ότι το αιτούμενο ποσό είναι ακόμη μη αιτιολογημένο καθώς ζητείται για κάθε προσφεύγοντα και όχι για κάθε οικογένεια ή για κάθε μαθητή. Προσθέτει ότι θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η οικονομική κατάσταση του εναγόμενου Κράτους ώστε το ύψος της δίκαιης ικανοποίησης να οριστεί κατά δίκαιη κρίση. Ως προς την εφαρμογή του άρθρου 46, θεωρεί ότι αυτή είναι αλυσιτελής: η παρούσα προσφυγή δεν εμπίπτει στο πλαίσιο μίας διαδικασίας «πιλότου» και κανένα δομικό πρόβλημα δεν τίθεται εν προκειμένω.

81. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι προσφεύγοντες υπέστησαν δίχως αμφιβολία ηθική βλάβη –ειδικότερα λόγω της απογοήτευσης που προέκυψε από τη διάκριση της οποίας υπήρξαν θύματα- και ότι η διαπίστωση παραβίασης της Σύμβασης, για μία κατάσταση που συνεχίστηκε έως το σχολικό έτος 2012-2013, δεν αποτελεί επαρκή αποζημίωση. Θεωρεί ωστόσο υπερβολικό το ποσό που ζητά έκαστος εκ των προσφευγόντων. Αποφαινόμενο κατά δίκαιη κρίση, επιδικάζει σε εκάστη εκ των προσφευγουσών οικογενειών το ποσό των 1000 ευρώ για ηθική βλάβη.

82. Επιπλέον, σε ό,τι αφορά το αίτημα των προσφευγόντων στη βάση του άρθρου 46 της Σύμβασης, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι μία

απόφαση που διαπιστώνει παραβίαση επιφέρει για το εναγόμενο Κράτος τη νομική υποχρέωση ως προς αυτή τη διάταξη να θέσει τέλος στην παραβίαση και να απαλείψει τις συνέπειες κατά τρόπο που να αποκαταστήσει στο μέτρο του δυνατού την προτέρα κατάσταση. Προκύπτει ιδίως ότι το εναγόμενο Κράτος, το οποίο έχει κριθεί υπεύθυνο για μία παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της, καλείται όχι μόνο να καταβάλει στους ενδιαφερομένους τα επιδικασθέντα για δίκαιη ικανοποίηση ποσά, αλλά ομοίως να επιλέξει, υπό τον έλεγχο της Επιτροπής Υπουργών, τα γενικά και/ή, ενδεχομένως, ατομικά μέτρα που θα υιοθετήσει στην εσωτερική έννομη τάξη του (*Ilascu και λοιποί κατά Μολδαβίας και Ρωσίας* [GC], αριθ. 48787/99, § 487, CEDH 2004-VII, και *Assanidzé κατά Γεωργίας* [GC], αριθ. 71503/01, § 198, CEDH 2004-II). Επιπλέον, από τη Σύμβαση προκύπτει, και ιδίως από το άρθρο 1, ότι επικυρώνοντας τη Σύμβαση τα Συμβαλλόμενα Κράτη δεσμεύονται να φροντίσουν ώστε το εσωτερικό δίκαιό τους να είναι συμβατό με αυτή. Συνεπώς, εν προκειμένω, είναι ευθύνη του εναγόμενου Κράτους να καταργήσει, στην εσωτερική έννομη τάξη του, κάθε ενδεχόμενο εμπόδιο για μία προσήκουσα επανόρθωση της κατάστασης των προσφευγόντων λαμβανομένων υπόψη των συμπερασμάτων της παρούσας απόφασης (*Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδας* (αριθ.2), αριθ. 34207/08 και 6365/09, § 43, 3 Νοεμβρίου 2011).

B. Έξοδα και δικαστική δαπάνη

83. Οι προσφεύγοντες ζητούν ομοίως από κοινού 5000 ευρώ για τα έξοδα και τη δικαστική δαπάνη στα οποία υποβλήθηκαν ενώπιον των εθνικών αρχών και ενώπιον του Δικαστηρίου. Ισχυρίζονται ότι οι εκπρόσωποί τους, δικηγόροι του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι, εργάστηκαν πενήντα ώρες συνολικά για την υπόθεσή τους (δεκαέξι ώρες για συνάντηση μαζί τους στους Σοφάδες και δώδεκα ώρες για τη σύνταξη δέκα επιστολών υπόψη της Κυβέρνησης) και είκοσι δύο ώρες για τη σύνταξη της προσφυγής και των παρατηρήσεων σε απάντηση, με ωριαία αμοιβή 100 ευρώ. Ζητούν το ποσό αυτό να καταβληθεί απευθείας στον τραπεζικό λογαριασμό του ΕΠΣΕ.

84. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι οι ενέργειες των προσφευγόντων ενώπιον των εσωτερικών διοικητικών αρχών δεν είχαν έξοδα. Ως προς τα έξοδα και τις αμοιβές που σχετίζονται με την παρουσίαση της προσφυγής από την ομάδα νομικών μίας μη κυβερνητικής οργάνωσης μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα (όπως το ΕΠΣΕ), προσθέτει ότι αυτά πρέπει να προκύπτουν από δικαιολογητικά που αντιστοιχούν σε εκείνα που προσκομίζουν δικηγόροι οι οποίοι εργάζονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες και τα οποία συντάσσονται σύμφωνα με τους εθνικούς φορολογικούς κανόνες. Ωστόσο, το έγγραφο με τίτλο «Bill of Costs and Expenses» που έχει συντάξει ο εκπρόσωπος των προσφευγόντων δεν πληροί τις προαναφερόμενες προϋποθέσεις και, ειδικότερα, δε συνιστά νόμιμη απόδειξη από φορολογικής άποψης. Επιπλέον, δεν προσκομίζεται καμία απόδειξη της αναγκαιότητας των αιτούμενων εξόδων και του εύλογου χαρακτήρα τους.

85. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, σύμφωνα με τη νομολογία του, σε έναν προσφεύγοντα δεν μπορούν να επιστραφούν τα έξοδα και η δικαστική δαπάνη παρά μόνο εφόσον αποδεικνύεται η πραγματικότητα, η αναγκαιότητα και ο εύλογος χαρακτήρας του ύψους τους. Υπενθυμίζει επιπλέον ότι έχει αποφασίσει, σε ορισμένες περιπτώσεις, να καταβάλει το επιδικασθέν για έξοδα και δικαστική δαπάνη ποσό απευθείας στο λογαριασμό των εκπροσώπων των προσφευγόντων (βλέπε, μεταξύ πολλών άλλων, *Cobzaru κατά Ρουμανίας*, αριθ. 48254/99, 4 Μαρτίου 2008, *Stoica κατά Ρουμανίας*, αριθ. 42722/02, 16 Δεκεμβρίου 2008, *Rupa κατά Ρουμανίας*, αριθ. 58478/00, 2 Απριλίου 2009, *Georgiev κατά Βουλγαρίας*, αριθ. 31211/03, 2 Απριλίου 2009, *Βηχός κατά Ελλάδα*, αριθ. 34692/08, 10 Φεβρουαρίου 2011, και προαναφερόμενη απόφαση *Δημητράς και λοιποί (αριθ.2)*).

86. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι ο ανεπαρκής χαρακτήρας των δικαιολογητικών που επισημαίνει η Κυβέρνηση δεν αναιρεί το γεγονός ότι το ΕΠΣΕ προσέφερε πραγματική νομική βοήθεια στους προσφεύγοντες. Το γεγονός ότι ο κύριος Δημητράς και οι συνεργάτες του ανήκουν σε μία μη κυβερνητική οργάνωση, εξ ορισμού μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, δε σημαίνει ότι η οργάνωση αυτή πρέπει να προσφέρει νομική βοήθεια

δωρεάν. Το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι δεν μπορεί να αρνείται μία αμοιβή σε δικηγόρους που εργάζονται για τέτοιες οργανώσεις και ότι μία αξιόπιστη και λεπτομερής ανάλυση των ωρών εργασίας συνιστά αποδεκτή απόδειξη των εξόδων (*Klaus et Iouri Kiladze κατά Γεωργίας*, αριθ. 7975/06, §§ 91-94, 2 Φεβρουαρίου 2010, *Volkona κατά Ρωσίας*, αριθ. 48758/99, § 46, 5 Απριλίου 2005, *Fadeïeva κατά Ρωσίας*, αριθ. 55723/00, § 149, CEDH 2005-IV, και *Tsintsabadze κατά Γεωργίας*, αριθ. 35403/06, § 105, 15 Φεβρουαρίου 2011). Αποφαινόμενο κατά δίκαιη κρίση, το Δικαστήριο κρίνει εύλογο εν προκειμένω να επιδικάσει από κοινού στους προσφεύγοντες το ποσό των 2000 ευρώ, το οποίο θα καταβληθεί στον τραπεζικό λογαριασμό του ΕΠΣΕ.

Γ. Τόκοι υπερημερίας

87. Το Δικαστήριο κρίνει προσήκον να βασίσει το επιτόκιο των τόκων υπερημερίας στο επιτόκιο δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας προσαυξημένο κατά τρεις εκατοστιαίες μονάδες.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ, ΟΜΟΦΩΝΑ,

1. *Κηρύσσει* την προσφυγή παραδεκτή.
2. *Αποφαίνεται* ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 14 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου αριθ.1.
3. *Αποφαίνεται* ότι δε συντρέχει λόγος εξέτασης της αιτίας που έλκεται από το άρθρο 13 της Σύμβασης.
4. *Αποφαίνεται*
 - α) ότι το εναγόμενο Κράτος οφείλει να καταβάλει στους προσφεύγοντες, εντός τριών μηνών από την ημέρα που η απόφαση θα καταστεί οριστική σύμφωνα με το άρθρο 44 § 2 της Σύμβασης, τα ακόλουθα ποσά:

- i. 1000 (χίλια) ευρώ, πλέον οποιουδήποτε ποσού μπορεί να οφείλεται ως φόρος, σε κάθε μία από τις προσφεύγουσες οικογένειες, για ηθική βλάβη,
- ii. 2000 (δύο χιλιάδες) ευρώ, πλέον οποιουδήποτε ποσού μπορεί να οφείλεται ως φόρος από τους προσφεύγοντες, για έξοδα και δικαστική δαπάνη, ποσό το οποίο θα καταβληθεί στον τραπεζικό λογαριασμό του εκπροσώπου τους.
- β) ότι, από τη λήξη της προθεσμίας αυτής και μέχρι την καταβολή, τα ποσά αυτά θα προσαυξηθούν με τόκους υπολογιζόμενους με επιτόκιο ίσο με το επιτόκιο δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, το οποίο θα ισχύει κατά την εν λόγω περίοδο, προσαυξημένο κατά τρεις εκατοστιαίες μονάδες.

5. *Απορρίπτει* το αίτημα δίκαιης ικανοποίησης κατά τα λοιπά.

Συντάχθηκε στη γαλλική γλώσσα και στη συνέχεια κοινοποιήθηκε εγγράφως στις 30 Μαΐου 2013, κατ'εφαρμογή του άρθρου 77 §§ 2 και 3 του κανονισμού.

(υπογραφή)

André Wampach

Αναπληρωτής Γραμματέας

(υπογραφή)

Isabelle Bello-Lefèvre

Πρόεδρος

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πρώτη οικογένεια

- 1) Αθανάσιος Λαβίδας, γεννηθείς στις 10 Αυγούστου 1982
- 2) Ευαγγελία Λαβίδα, γεννηθείσα στις 10 Μαρτίου 2000
- 3) Ειρήνη Λαβίδα, γεννηθείσα στις 27 Ιανουαρίου 2004

Δεύτερη οικογένεια

- 4) Ευάγγελος Τσακίρης, γεννηθείς στις 21 Ιουλίου 2003
- 5) Παναγιώτης Τσακίρης, γεννηθείς στις 22 Φεβρουαρίου 1975

Τρίτη οικογένεια

- 6) Γεώργιος Καλλιώρας, γεννηθείς την 1^η Ιουλίου 2000
- 7) Αικατερίνη Καλλιώρα, γεννηθείσα στις 12 Ιουλίου 2001
- 8) Βάιος Καλλιώρας, γεννηθείς στις 2 Φεβρουαρίου 1982

Τέταρτη οικογένεια

- 9) Χαράλαμπος Καλλιώρας, γεννηθείς την 1^η Ιουνίου 1997
- 10) Δήμητρα Καλλιώρα, γεννηθείσα στις 7 Φεβρουαρίου 1999
- 11) Κορίνα Καλλιώρα, γεννηθείσα στις 9 Σεπτεμβρίου 2002
- 12) Αντωνία Σαλή, γεννηθείσα στις 27 Μαρτίου 1980

Πέμπτη οικογένεια

- 13) Βαΐα Πολύζου, γεννηθείσα στις 11 Οκτωβρίου 1997
- 14) Αρετή-Νίκη Μποχώρη, γεννηθείσα στις 5 Μαρτίου 2001
- 15) Βασίλειος Μποχώρης, γεννηθείς στις 30 Μαΐου 2002
- 16) Βάιος Μποχώρης, γεννηθείς στις 26 Ιουλίου 2003
- 17) Αικατερίνη Καλλιώρα, γεννηθείσα στις 9 Αυγούστου 1978

Έκτη οικογένεια

- 18) Βασιλική-Μαρία Καλλιώρα, γεννηθείσα στις 4 Μαΐου 2003
- 19) Σταύρος Καλλιώρας, γεννηθείς στις 14 Σεπτεμβρίου 1980

Έβδομη οικογένεια

20) Σωτήριος Πολύζος, γεννηθείς στις 31 Αυγούστου 1999

21) Αθανάσιος Πολύζος, γεννηθείς στις 26 Οκτωβρίου 1972

Όγδοη οικογένεια

22) Ελένη Καλλιώρα, γεννηθείσα στις 25 Οκτωβρίου 2003

23) Ζωή Καλλιώρα, γεννηθείσα στις 28 Μαρτίου 1978